

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.2.8

Дарія Ніколаєва

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

ЗРОСТАННЯ НАПРУГИ У ТУРЕЦЬКО-ЄГИПЕТСЬКИХ ВІДНОСИНАХ ЯК ПЕРЕШКОДА СТАБІЛІЗАЦІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Dariia Nikolaieva

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0538-3090>

Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine

RISING TENSIONS IN TURKEY-EGYPTIAN RELATIONS AS AN OBSTACLE TO STABILIZATION IN THE MIDDLE EAST

The problems of bilateral relations between Turkey and Egypt are studied at the present stage. The events of the Arab Spring have been characterized as a turning point in Egyptian-Turkish bilateral relations. The focus is on the period from 2013 to the present as the stage of the highest tension in relationships. It is argued that the confrontation between Turkey and Egypt is one of the major obstacles to achieving stability in the Middle East region. The prerequisite for the escalation of tension between Turkey and Egypt is the activation of RT Erdoğan's Middle East foreign policy, support for the Muslim Brotherhood movement. It is noted that Turkey and Egypt occupy opposite positions on the issue of Turkey's offensive operations in Syria, as well as Turkey's introduction of troops into Libya. Dynamic economic cooperation between Turkey and Egypt has been noted, despite growing political tensions in relations.

Keywords: Middle East, Turkey, Egypt, Turkish-Egyptian relations.

Єгипет та Туреччина – дві найбільші країни Східного Середземномор'я; спільно з Іраном вони охоплюють близько половини населення Близькосхідного регіону. Обидві держави є потужними у воєнному аспекті акторами¹. Також Анкара та Каїр – важливі центри ісламського світу, які позиціюють себе центрами сунітського ісламу. Та попри певні точки дотику, між країнами є низка розбіжностей, хоч Анкарі та Каїру на новітньому етапі наразі вдавалося уникати збройного протистояння. Напруга в турецько-єгипетських взаєминах почала стрімко наростати від 2013 р., позначаючись на політичній ситуації у Лівії, Сирії, Східному Середземномор'ї. Ця конфронтація постає як одна зі загроз для досягнення стабільності на Близькому Сході.

Взаємини між Туреччиною та Єгиптом здавна були ускладнені; довготривало землі Єгипту входили до Османської імперії. В минулому відносини часто загострювалися: дві війни між Османською імперією та Мамлюцьким султанатом (1485-1491; 1516-1517)², дві війни між Османською імперією та османським управителем Єгипетського єялета (1831-1833; 1839-1841)³ і низка інших конфліктів. Наростання потужності Єгипту зумовило навіть його плани у 1830-х рр. завоювати Османську імперію. Напруженість між Туреччиною та Єгиптом зберігалася у період, коли Єгипет з 1867 р. був напівнезалежною провінцією Османської імперії⁴.

¹ *Middle East Military Strength* (2020). <<https://www.globalfirepower.com/countries-listing-middle-east.asp>> (2020, лютий, 17).

² Іналджик, Г. (1998). *Османська імперія: класична доба 1300–1600*. Київ: Критика.

³ Dupuy, R.E., Dupuy, T.N. (1977). *The encyclopedia of military history from 3500 B.C. to the present*. Harper & Row.

⁴ У 1867–1914 рр. існувала єгипетська автономна монархічна держава у складі Османської імперії Єгипетський хедиват. 19.12.1914 р. вона перетворена на Єгипетський султанат, що остаточно порвав з Османською імперією та став протекторатом Британської імперії.

Після розпаду Османської імперії Туреччина та Єгипет пішли відмінними шляхами. Розвиток відносин з арабськими країнами не був пріоритетом турецької влади періоду М. К. Ататюрка. Єгипет опинився в групі країн, де знайшли притулок противники секуляризаційних реформ турецького лідера; прикладом є відомий поет М. А. Ерсой – автор державного гімну Турецької Республіки, який мігрував у 1925 р. Каїр навіть став центром антитурецької діяльності у міжвоєнний період. Проте дві держави на цьому етапі встановили дипломатичні відносини (1925 р.) – спершу на рівні тимчасово повіреного у справах, згодом (у 1948 р.) – на рівні посла. Водночас до липня 1952 р. в Єгипті правила монархічна династія Мухаммеда Алі, яка внутрішню та зовнішню політику спрямувала «на боротьбу за виведення Єгипту з-під впливу Туреччини та створення нової арабо-мусульманської імперії»¹. Після революції 1952 р. республіканська влада, очолювана президентом Г. А. Насером (1952–1970 рр.), позиціювала арабський регіон природною зоною впливу та лідерства Єгипту.

У 1970-х рр. Єгипет здійснив проамериканський розворот завдяки політиці президента А. Садата. Однак замість потепління відносин Туреччини (члена НАТО) та Єгипту, конкуренція в регіоні Східного Середземномор'я між ними лише посилювалася. Розчарування Туреччини викликала відсутність підтримки її політики Єгиптом в кіпрському питанні. Відтак між країнами довгий час зберігалася неагресивна конкуренція, яка була порушена виходом на політичну арену Р. Т. Ердогана та Партії справедливості та розвитку.

Причиною наростання напруги між Туреччиною та Єгиптом була, найперше, активізація Р. Т. Ердоганом близькосхідного зовнішньополітичного курсу, його ініціативи у вибудовуванні взаємин з політичними партіями різних країн, пов'язаних із релігійно-політичною асоціацією «Брати-мусульмани». Тодішній єгипетський глава держави Х. Мубарак насторожено оцінював близькосхідну політику Туреччини та розглядав її як спробу підризу іміжду Єгипту, втручання у його внутрішню політику. Але взаємна вигода від економічної співпраці стримувала країни від ескалації політичної напруги: за період 2002–2013 рр. товарообіг між Єгиптом і Туреччиною збільшився з 301 млн до 5 млрд дол.²

Події «Арабської весни» стали переломними у єгипетсько-турецьких двосторонніх взаєминах. Саме Р. Т. Ердоган був першим світовим лідером, який під час революції 2011 р. закликав президента Х. Мубарака прислухатися до вимог протестувальників, залишити свою посаду³. Коли ж Р. Т. Ердоган після революції (12.09.2011 р.) здійснив перший офіційний візит до Єгипту, то його в цій поїздки супроводжувало шість міністрів та дві сотні підприємців для проведення чисельних перемовин і укладення угод. Цей візит став дипломатичним успіхом Туреччини: підписано тринадцять угод, заплановано значне (втричі) зростання інвестицій та обсягів двосторонньої торгівлі та под. Невдовзі після цього знакового візиту міністр закордонних справ Туреччини А. Давутоглу озвучив бачення стратегічного союзу між Єгиптом і Туреччиною як «вісі демократії»⁴. А. Давутоглу зацентрував, що оскільки саме Туреччина та Єгипет є найпотужнішими державами Близького Сходу, то вони мають взяти на себе відповідальність стати провідниками нової демократії на теренах від Чорного до Червоного морів. Водночас в єгипетському суспільно-політичному дискурсі звучали й критичні оцінки політики Туреччини щодо Єгипту: Р. Т. Ердоган використовує Єгипет виключно задля реалізації стратегічних планів своєї держави.

Під час другого візиту Р. Т. Ердогана до Єгипту (листопад 2012 р.) турецький прем'єр-міністр виступив з великою промовою в Каїрському університеті, у якій: 1) підтримано політику М. Мурсі щодо відкликання посла Єгипту з Ізраїлю через повітряні удари Ізраїлю по Сектору Гази, у результаті яких був убитий глава військового крила руху ХАМАС А. Джабарі; 2) запропоновано, щоб єгипетсько-турецький альянс забезпечував мир і стабільність у Східному Середземномор'ї, унеможливаючи використання Ізраїлем сили; 3) зацентровано на єдності Єгипту та Туреччини («Egypt and Turkey are one hand»).

Однак тодішні очікування Р. Т. Ердогана просунути турецько-єгипетське стратегічне партнерство не виправдалися з причини швидкого падіння популярності курсу президента М. Мурсі.

¹ Бовсунівський, П., Курас, А. (2010). Зовнішня політика Єгипту: балансування в боротьбі за регіональне лідерство. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 4, 462.

² Sagartay, S., Sievers, M. (2015). Turkey and Egypt's Great Game in the Middle East. *Foreign Affairs*.

³ PM proud of stance against Mubarak, slams opposition (15 Feb 2011). *Hurriyet Daily News*.

⁴ Fouad, T. (2011). *Egypt and Turkey, an Axis against Democracy?* <<https://democrati.net/2011/09/30/egypt-and-turkey-an-axis-against-democracy/>> (2019, грудень, 08).

З огляду на конституційно-правові ініціативи єгипетського глави держави опозиція звинуватила його в спробі узурпувати владу в країні, закріпити шариат єдиним джерелом права тощо. Ці ініціативи намагалися бути впроваджені на тлі соціально-економічного колапсу в країні, який підсилював протестні настрої. Зусилля Туреччини у допомозі Єгипту досягти домовленостей з МВФ для стабілізації країни не мали успіху. Турецькі ініціативи щодо пільгових торговельних угод, сприяння турецьким приватним інвестиціям для Єгипту також не мали позитивного впливу на загальну ефективність адміністрації М. Мурсі.

Стрімке охолодження відносин Туреччини та Єгипту спричинило відсторонення в липні 2013 р. єгипетськими військовими від влади президента-ісламіста М. Мурсі. Т. Р. Ердоган відкрито засудив переворот і репресії проти опозиції в Єгипті після приходу до влади А. Ф. Ас-Сісі. За словами Р. Т. Ердогана, він «ніколи не поважатиме тих, хто приходить до влади шляхом переворотів»¹; будь-які перевороти ним схарактеризовані ворогами демократії. Уряд А. Ф. Ас-Сісі в оцінці Р. Т. Ердогана є «воєнною хунтою». Анкара запропонувала переслідуванню² активістам руху «Брати-мусульмани», які були соратниками М. Мурсі, притулок і захист від нової єгипетської влади³.

З огляду на репресії проти членів та симпатиків руху «Брати-мусульмани» (різанина 14.08.2013 р.), Туреччина в серпні 2013 р. звернулася до Ради Безпеки ООН із проханням ввести санкції проти єгипетського глави держави⁴. Після того, як Р. Т. Ердоган назвав ці події «розправою над мирними протестувальниками» і закликав притягнути президента А. Ф. Ас-Сісі до відповідальності, Єгипет скасував спільні військово-морські навчання з флотом Туреччини, заплановані на жовтень 2013 р. Міністерство закордонних справ Єгипту звинуватило Туреччину в втручанні у внутрішню політику Єгипту. Конфлікт між державами поширився на питання дипломатичного представництва, в результаті чого дипломатичні відносини між Туреччиною та Єгиптом були істотно погіршені – послі обох держав були відкликані, а взаємини й нині підтримуються на найнижчому рівні дипломатичних контактів – повірених у справах.

Невдовзі після військового перевороту 2013 р. в Єгипті Р. Т. Ердоган звернувся до Ради Безпеки ООН ввести санкції проти Єгипту, заявивши, що відносини не нормалізуються, допоки не будуть виконані умови: звільнення усуненого президента М. Мурсі; анулювання усіх вироків смертної кари; звільнення політичних в'язнів; скасування заборони на функціонування релігійних політичних партій.

Подальше погіршення єгипетсько-турецьких відносин спричинили дії Ізраїлю в липні 2014 р. у Секторі Гази (операція «Незламна скеля»). Тоді було порушене перемир'я, досягнуте раніше за посередництва Єгипту. Р. Т. Ердоган назвав єгипетського президента А. Ф. Ас-Сісі «незаконним тираном», якому не можна довіряти перемовини між сторонами конфлікту.

У вересні 2014 р. в єгипетсько-турецьких відносин була перспектива покращення, коли на рівні міністрів закордонних справ двох держав була запланована зустріч у Нью-Йорку в ході проведення Генеральної Асамблеї ООН. Однак ця зустріч була скасована єгипетським дипломатом на тлі дій Р. Т. Ердогана щодо президента Єгипту А. Ф. Ас-Сісі. Коли лідерам Туреччини та Єгипту було запропоновано сідати за один стіл під час обіду, влаштованого Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном⁵, Р. Т. Ердоган залишив дипломатичний прийом. Президент Туреччини Р. Т. Ердоган назвав єгипетського главу держави «нелегітимним тираном», а дії ООН схарактеризував як спробу ООН легітимізувати політика, який прийшов до влади шляхом перевороту. Власне реакцію ООН на події 2013 р. в Єгипті Р. Т. Ердоган назвав бездіяльністю щодо повалення легітимного президента (М. Мурсі) та вбивства тисяч людей, які хотіли захистити свій вибір.

У ніч з 15 на 16 липня 2016 р., коли в Туреччині було зроблено спробу військового перевороту, щонайменше три єгипетські друковані видання уже вранці 16 липня вийшли друком з ейфорійними

¹ PM Erdoğan says he won't back down from stance that led to row with Egypt (23 Nov 2013). *Hurriyet Daily News*.

² Безкомпромісна політика Єгипту щодо руху «Братів-мусульман» пояснюється боротьбою з ісламським екстремізмом. У свою чергу «Брати-мусульмани» вважають свої дії цілком виправданими, адже вони прийшли до влади в Єгипті у 2012 р. через демократичні вибори.

³ Лояльне ставлення Туреччини до руху «Братів-мусульман» базується на ідеологічній схожості між ними та керівною в Туреччині Партією справедливості та розвитку. Це призвело до того, що Туреччина (як і Катар) стали основними критиками чинного єгипетського режиму.

⁴ Cagaptay, S., Sievers, M. (8 Mar 2015). Turkey and Egypt's Great Game in the Middle East. *Foreign Affairs*.

⁵ *Turkey's Erdogan refused sitting on table with Egypt's Sisi* (2014). <worldbulletin.net/diplomacy/turkeys-erdogan-refused-sitting-on-table-with-egypts-sisi-h145266.html> (2020, січень, 14).

заголовками про повалення Р. Т. Ердогана¹, зокрема Al-Ahram (наймасовіша щоденна газета Єгипту), Akhbar-Al-Youm, Al-Masry Al-Youm. Уряд Єгипту утримався від будь-яких коментарів щодо подій ночі 15-16 липня, окрім поведінкових рекомендацій громадянам Єгипту, які перебували на цей час у Стамбулі.

Нещодавня смерть² експрезидента Єгипту М. Мурсі стала ще однією причиною загострення турецько-єгипетських двосторонніх взаємин. В оцінках Р. Т. Ердогана М. Мурсі є «мучеником», а його смерть є свого роду убивством (ставиться під сумнів надання належної медичної допомоги ув'язненому, критично оцінюються умови його утримання). Відзначимо, в ході 74-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН Р. Т. Ердоган заявив, що його держава домагатиметься справедливого та незалежного розслідування причин смерті М. Мурсі.

У роки президентства М. Мурсі Туреччина та Єгипет солідаризувалися у критиці сирійської влади та щодо палестинського питання. У червні 2013 р. (тобто, незадовго до революційних подій) Єгипет розірвав дипломатичні зв'язки з режимом Б. Асада. Однак після революції нова єгипетська влада перейшла від спершу неофіційної до відкритої (з листопада 2016 р.) підтримки Б. Асада в громадянській війні у Сирії попри перспективу погіршення стосунків Єгипту з низкою держав³; було відновлено дипломатичні відносини Єгипту та Сирії. Зауважимо, що ще в ході військового перевороту в Єгипті 2013 р. Б. Асад уже привітав його результати. В політичному дискурсі відтак були озвучені гіпотези про відродження єгипетсько-сирійського партнерства, як у період «холодної війни»⁴.

Така підтримка Єгиптом Сирії, ймовірно, мала підґрунтям вороже ставлення режиму президента А. Ф. Ас-Сісі до руху «Братів-мусульман». Об'єднані взаємною неприязню до «Братів-мусульман», уряди в Каїрі та Дамаску переглядають комплекс питань, що стосуються політичного ісламу, екстремізму та тероризму. У випадку перемоги опозиції в Сирії, Єгипет не виключає чергової активізації «Братів-мусульман» й на своїй території. Також уряд Єгипту докладає зусиль для повернення Сирії членства у Лізі арабських держав (була виключена у 2011 р., що поглибило її зовнішньополітичну ізоляцію). Відтак, підтримка Єгиптом режиму Б. Асада пояснюється життєво важливими колективними інтересами арабських держав проти неоосманської загрози, спричиненої амбітною зовнішньою політикою Анкари щодо Близького Сходу та Північної Африки.

Активізація просирійських настроїв в Єгипті посилилася після початку Туреччиною 09.10.2019 р. військової операції «Джерело миру». Єгипет приєднався до держав, які засудили цю наступальну операцію. З позиції Єгипту операція «Джерело миру» є вторгненням на землю арабської держави (Сирійської Арабської Республіки) та агресією щодо її суверенітету. Розпочато обговорення ймовірності бойкоту турецьких товарів у відповідь на цю агресію проти курдів. З ініціативи Єгипту була скликана екстрена нарада керівників зовнішньополітичних відомств країн-учасниць Ліги арабських держав (12.10.2019 р.), щоб випрацювати єдину позицію щодо операції «Джерело миру», однак її виробити не вдалося через розбіжності в поглядах арабських держав⁵. Влада Єгипту фактично підтримала сирійських курдів, які опинилися перед викликом військового наступу Туреччини. Згодом Єгипет зробив кілька спроб підняти питання про турецький наступ на Сирію на зустрічах з офіційними представниками США та країн ЄС. За оцінками Єгипту, дії Туреччини в Сирії відкрили новий фронт у восьмирічній сирійській громадянській війні, що створило перспективу нової гуманітарної катастрофи.

Хоча раніше в сирійській кризі підтримка Єгиптом уряду Б. Асада вносила напругу в відносини з впливовими державами Перської затоки (найперше – зі Саудівською Аравією), нині підтримка Єгиптом чинного режиму Сирії спричиняє менше суперечностей. Від початку операції «Джерело миру» наростає відкритість Єгипту до режиму Б. Асада пов'язана не лише з опозицією більшості

¹ Rohan, B. (2016). *Egyptian media prematurely hailed Erdogan overthrow*. <<https://www.timesofisrael.com/egyptian-media-prematurely-hails-erdogan-overthrow/>> (2020, лютий, 01).

² 17.06.2019 р. у нього стався серцевий напад у залі суду, де слухалася його справа за звинуваченнями у шпигунстві на користь Катару. Загалом проти М. Мурсі від часу його відсторонення від влади було відкрито п'ять судових справ.

³ Це президент Єгипту А. Ф. Ас-Сісі озвучив в інтерв'ю португальській телекомпанії RTP у листопаді 2016 р. <<https://twitter.com/RudawEnglish/status/801349011609358338>>.

⁴ Cafiero, G. (2019). *Egypt's Growing Support for Bashar al-Assad*. <<https://insidearabia.com/egypts-growing-support-for-bashar-al-assad/>> (2020, січень, 23).

⁵ Союзники Туреччини (Катар, Сомалі та уряд Західної Лівії) зайняли відмінну позицію щодо оцінки дій Туреччини у Сирії.

держав-учасниць Ради співробітництва арабських держав Перської затоки до дій Туреччини, а й з тенденцією серед цих держав повторно визнати легітимність сирійського уряду Б. Асада¹. Влада Єгипту закликала своїх союзників у Перській затоці згуртуватися на підтримку Б. Асада та протидіяти турецькому впливу².

Конфліктні інтереси Єгипту та Туреччини впливають і на інші гарячі точки на Близькому Сході, зокрема на відносини з Лівією, з якою Єгипет має 1200 км державного кордону. Єгипет різко критикує відправлення Туреччиною у 2020 р. військових до Лівії для надання допомоги визнаній ООН владі. Відтак перекидання туди турецьких військ розглядається як у площині загрози національній безпеці Єгипту, так і з точки зору стабільності у Східному Середземномор'ї. У Лівії дві аналізовані держави підтримують протилежні сторони конфлікту: Єгипет (як і ОАЕ, Саудівська Аравія) підтримує командування Лівійської національної армії Х. Хафтара, а Туреччина – Уряд національної згоди прем'єр-міністра Ф. Сарраджа. Єгипет звинувачує Уряд національної згоди у підтримці екстремістських ісламістських ополчень і наданні їм політичної та військової підтримки. Спільно з країнами-партнерами в лівійському питанні Єгипет поставляє через єгипетсько-лівійський кордон військам Х. Хафтара зброю та боєприпаси в обхід запровадженого ембарго, надає фінансову підтримку. У Х. Хафтарі уряд Єгипту вбачає опозицію руху «Братів-мусульман» та іншим ісламістським організаціям у Північній Африці. Інтерес Єгипту щодо Лівії становлять й родовища її нафти: компанії, які займаються там видобутком нафти³, продають її за ціною нижче ринкової.

У відповідь на скерування Туреччиною військових до Лівії, Єгипет провів серію військових навчань. Зокрема, «**Qadir 2020**»⁴ проведені вздовж лінії кордону з Лівією. На відкритті цих навчань був присутній президент Єгипту А. Ф. Ас-Сісі, що сигналізує про увагу керівництва держави до питання боєздатності війська. Також у січні 2020 р. Єгипет відкрив нову військову базу на Червоному морі – *Venice Military Base*⁵. Ці дії мали метою сигналізувати Туреччині про боєготовність єгипетської армії, потужності якої останніми роками помітно зросли.

Точкою зіткнення інтересів Туреччини та Єгипту виступає й територіальний сусід Єгипту – Республіка Судан. В арабському політичному дискурсі відносини між Єгиптом та Суданом характеризуються як «холодна війна» («аль-харб аль-барід»). Наприкінці 2018 – на початку 2019 рр. у Судані пройшла хвиля протестів зі соціально-економічними вимогами до уряду та гаслами відставки багаторічного авторитарного глави держави О. Аль-Башира (11.04.2019 р. пішов у відставку в ході військового перевороту) – відбулася зміна влади з авторитарної на військову. Однак ще у 2017 р. Туреччина та Судан уклали угоду про передачу Туреччині суданського острова Суакін у Червоному морі на 99 років. Фактично Туреччина повернула собі османський форпост на Червоному морі⁶. Єгипет та інші арабські держави вбачають у цьому ще одну загрозу безпеці арабських держав через ймовірність розміщення Туреччиною на острові військової бази або ж об'єктів *військової інфраструктури*⁷. Очевидно, в такий спосіб Туреччина прагне посилити свій вплив у регіоні, адже повз острів Суакін проходять міжнародні торгові шляхи. Відзначимо, що такими діями, як налагодження Туреччиною стосунків зі Суданом, ймовірність спорудження військової бази на острові Суакін тощо, кинута прямий виклик зоні впливу Каїру.

¹ Наприклад, Султанат Оману не переривав зв'язки з Сирією; ОАЕ, Бахрейн, Судан і Палестинська автономія уже понад рік, як відновили дипломатичні відносини з Сирією. Катар як союзник Туреччини налаштований проти реорганізації відносин з Дамаском. Не виключена перспектива зближення й Саудівської Аравії з режимом Б. Асада. Зауважимо, що рух країн Перської затоки до нормалізації відносин з Дамаском відбувається в межах наростання сили Російської Федерації щодо регіону Близького Сходу.

² Maher, M., Tsukerman, I. (2019). *Tensions Between Egypt and Turkey Are on the Rise*. Washington Institute for Near East Policy. <<https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/tensions-between-egypt-and-turkey-are-on-the-rise>> (2020, лютий, 04).

³ У січні 2020 р. через військові дії всі свердловини були законсервовані, через що лівійська економіка зазнає значних втрат.

⁴ Назва операції у перекладі з арабської – «здатний». Вона позначає готовність Єгипту протидіяти діям Туреччини у Лівії та Середземному морі.

⁵ *Egypt's biggest military base on the Red Sea in details* (2020). <<https://egyptindependent.com/egypts-biggest-military-base-on-the-red-sea-in-details/>> (2020, січень, 15).

⁶ З 1517 по 1865 рр. острів Суакін належав Османській імперії.

⁷ Maguid, M.A. (2018). *Why Egypt is concerned over Sudan-Turkey's Suakin deal*.

<<https://www.egypttoday.com/Article/2/39419/Why-Egypt-is-concerned-over-Sudan-Turkey-s-Suakin-deal>> (2020, лютий, 07).

Напругу в відносини Туреччини та Єгипту вносять родовища газу в Східному Середземномор'ї. У 2015 р. біля узбережжя Єгипту було виявлене велике газове родовище у Середземному морі; відтак ця держава наділена потенціалом стати великим експортером газу до Європи. Однак Туреччина виступає одним із головних опонентів Єгипту та його партнерів щодо енергетичних проєктів. Туреччина претендує стати енергетичним хабом; саме з цією метою виник російсько-турецький альянс постачання газу на ринок ЄС («Турецький потік»).

Ще у листопаді 2014 р. у Каїрі відбувся тристоронній саміт між Єгиптом, Грецією та Кіпром із питань розмежування морських кордонів у Східному Середземномор'ї та вивчення перспектив видобутку газу між узбережжями Кіпру та Єгипту. Єгипет дотримується укладених угод з метою маргіналізації та послаблення турецьких позицій у водах, що оточують Кіпр. З позиції Туреччини, дії Кіпру з розвідки газових родовищ порушують невіддільне право на природні ресурси турків-кіпріотів, які є співвласниками острова.

Уряд Єгипту солідаризувався з владою Греції та Кіпру щодо неправомірних дій Туреччини у виключній морській економічній зоні Кіпру, порушення Туреччиною повітряного простору та територіальних вод Греції та з інших проблем. У січні 2019 р. Єгипет спільно з Грецією, Кіпром, Італією, Йорданією, Ізраїлем і Палестинською автономією запустили платформу для діалогу країн «Східносередземноморський газовий форум» (Eastern Mediterranean Gas Forum). Завданням форуму є уможливити, щоб Східний регіон Середземномор'я став конкурентним регіоном на міжнародних ринках нафти та газу. Туреччина ж, яка була не запрошена до форуму, протистоїть зусиллям конкурентів щодо забезпечення прав на газову розвідку в цьому районі, найперше – на континентальному шельфі Республіки Кіпр. Отже, Єгипет вступив в альянс найперше з Кіпром і Грецією для недопущення Туреччини до родовищ енергоносіїв у Східному Середземномор'ї.

Також відзначимо, що Єгипет спільно з низкою країн розірвав у 2017 р. стосунки з Катаром, запідозреним у фінансуванні тероризму, схвалив план продовольчої блокади цієї країни. Натомість Туреччина підтримала Катар в умовах політичної та продовольчої блокади та нині розглядає його як свого стратегічного партнера на Близькому Сході.

Окремо виділимо блок проблем, пов'язаних із політикою пам'яті. Найперше, погодимося з дослідниками, які відзначають, що «коріння сучасних відносин Туреччини з іншими державами криється в історичній пам'яті підкорених народів»¹. Державні утворення на території нинішнього Єгипту довготривало були васально залежні від Османської імперії. Це породжує низку проблем сьогодення, з-поміж яких зупинимося на перейменуванні вулиць – вже класичній політичній технології у відносинах держав, які конфронтують. У єгипетсько-турецьких відносинах вона також застосовується. Наприклад, у 2018 р. губернатором Каїру ініційовано перейменування вулиці Селіма I². Це перейменування дуже значуще з позиції політики пам'яті, адже саме Селім I у 1517 р. завоював єгипетські землі, завершив війну проти Мамлюкського султанату, який існував на території Єгипту. Саме з ініціативи Селіма I єгипетська армія була розпущена, а власне Єгипет на майже чотири століття був підпорядкований Османській імперії. Згадана ініціатива перейменування вулиці Селіма I розглядається як крок до відновлення історичної справедливості з огляду на суперечливу оцінку ролі цього діяча в історії Єгипту. Зауважимо, що до того часу, поки відносини між Туреччиною та Єгиптом не набули характеристики «холодної війни», назва вулиці не викликала застережень.

Політика пам'яті увиразнюється й у веденні культурної війни, зокрема, шляхом заборони для перегляду певної кінопродукції. В Єгипті окремі телевізійні серіали турецького виробництва позиційовані як такі, що викривляють історичні факти та поширюють дезінформацію. З позиції Єгипту, Р. Т. Ердоган, намагаючись відродити Османську імперію, використовує для цього телевізійні драми зі спотвореними історичними сюжетами. *Дар аль-Іфта*³ чітко вказує на заборонені до перегляду серіали. Найперше, це «Dirilis Ertugrul» («Resurrection Ertugrul»), «Valley of the Wolves». Згадані кінострічки схарактеризовані як такі, що експортують глядачам ідею про Туреччину як лідера халіфату, відповідального за мусульман усього світу, їх порятунок від гноблення та несправедливостей⁴.

¹ Павленко, В.І., Бочарніков, В.П., Свешніков, С.В. (2015). Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Туреччини. *Наука і оборона*, 1, 3.

² Селім I – султан Османської імперії XVI століття, який здійснив велетенські завоювання; перший халіф ісламу.

³ Ісламський релігійний центр Dâru'l-İftâ – орган влади Єгипту, який видає релігійні укази (фетви). Фетви є тлумаченням певним проповідником тієї чи іншої сури Корану. Проповідник через фетви роз'яснює населенню норми Корану, які потім покладені в основу законів моралі та етики.

⁴ *Egypt fatwa bans Ertugrul, Turkish soaps* (2020). <<https://www.middleeastmonitor.com/20200212-egypt-fatwa-bans-ertugrul-turkish-soaps/>>, (2020, лютий, 12).

Напруга між державами увиразнюється й в інформаційному полі. 14.01.2020 р. єгипетська влада затримала чотирьох працівників офісу турецького інформаційного агентства Anadolu в Каїрі за звинуваченням у поширенні неправдивих новин і діяльності без ліцензії. Функціонування Anadolu Agency було схарактеризоване як таке, що суперечить інтересам Єгипту, створює загрозу національній безпеці цієї країни, формує її негативний імідж за кордоном. Журналісти Anadolu Agency були звинувачені в наданні допомоги руху «Брати-мусульмани» для досягнення антиєгипетських цілей. Такий рейд проти турецького медіа є одним з інструментів ескалації напруги Єгиптом проти Туреччини. Водночас відзначимо, що в Єгипті існують проблеми зі свободою слова, наприклад, заблоковані Facebook, BBC та ін.

Президент Р. Т. Ердоган демонструє амбівалентну поведінку. Наприклад, з одного боку він критикує Єгипет за застосування смертної кари; з іншого боку, він же шкодує, що в Туреччині таке покарання було скасоване (2004 р.), і вважає за доцільне повернення до його застосування¹.

У більшості випадків міжнародна торгівля та політика новітніх держав є взаємозалежні. Міцні політичні зв'язки сприяють зростанню товарообігу, інвестицій тощо. Однак ця закономірність не є характерна єгипетсько-турецькій співпраці. Попри різке погіршення від 2013 р. політичних відносин, економічні стосунки двох держав продовжували визначатися угодою про вільну торгівлю від 27.12.2005 р. (набула чинності 01.03.2007 р. і діє досі)². Ця угода вивела торговельні відносини двох держав на новий рівень. Наприклад, за результатами 2018 р. експорт Туреччини до Єгипту становив 3,05 млрд дол., що на 29,4 % більше у порівнянні з 2017 р., а експорт Єгипту до Туреччини 2018 р. склав 2,19 млрд дол., що на 9,68 % більше за попередній рік. За результатами 2018 р. саме Туреччина була другим за обсягом імпортером єгипетських товарів у світі, після Італії. Зауважимо, що ініціативи припинити дію угоди про вільну торгівлю звучали в Єгипті й під час розпаду політичної кризи (2013 р.), і сьогодні.

Отже, зміна влади в Єгипті у 2013 р. не мала відчутного впливу на обсяги торгівлі між Туреччиною та Єгиптом; жодних адміністративних обмежень до експортерів з обох країн не приймалися. Попри політичну напругу Туреччина постійно виявляла зацікавленість у розширенні торговельних зв'язків з Єгиптом, використання Суецького каналу для збереження доступу на ринки країн Східної Африки та Близького Сходу. Й нині Міністерство закордонних справ Туреччини називає Єгипет «головним комерційним партнером на Африканському континенті»³. Очевидно, що згортання економічної співпраці не є вигідним ні Туреччині, ні Єгипту. Водночас підтримка на нинішньому рівні чи можлива активізація бізнес-співпраці не стане чинником зняття політичної напруги у відносинах двох держав.

На відміну від активної торговельної співпраці, інвестиційні проекти Туреччини в Єгипті були зупинені після зміни влади в Єгипті. Однак втрата цього джерела інвестування для Єгипту не була принципова з огляду на потужну підтримку кількома державами регіону Перської затоки, зокрема пакети фінансової допомоги одразу після зміни влади у 2013 р. надали Кувейт, ОАЕ та Саудівська Аравія⁴.

У 2020 р. (після рішення Туреччини щодо Лівії) єгипетські законодавці вкотре актуалізували питання економічного бойкоту Туреччини: заборона імпорту турецьких товарів, скасування всіх угод про вільну торгівлю між Каїром та Анкарою і под. Тиск на турецьку економіку розглядається єгипетською стороною як один із механізмів підризу легітимності Р. Т. Ердогана та способів запобігання реалізації Туреччиною політики неоосманізму.

Турецький мислитель-опозиціонер Ф. Гюлен, якого нинішня турецька влада вважає ідейним натхненником військового перевороту в Туреччині 2016 р., висловив думку, що допоки при владі в Туреччині перебуває Р. Т. Ердоган та Партія справедливості та розвитку, нормалізація відносин між Туреччиною та Єгиптом унеможливлена⁵. Є висока ймовірність того, що стосунки Туреччини

¹ Суспільна дискусія в Туреччині щодо повернення до застосування смертної кари активізувалася після спроби військового перевороту в липні 2016 р. Р. Т. Ердоган не виключив проведення референдуму з цього питання.

² *Agreement Establishing a Free Trade Area between the Arab Republic of Egypt and the Republic of Turkey* (2005). <http://www.sis.gov.eg/newvr/Turkey_Egypt_FTArea.pdf>, (2020, лютий, 12).

³ *Relations Between Turkey and Egypt* (2020). <<http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-egypt.en.mfa>>. (2020, лютий, 18).

⁴ Worth, R.F. (10 July 2013). Egypt Is Arena for Influence of Arab Rivals. *The York Times*.

⁵ Return of relations between Egypt, Turkey almost impossible under Erdogan: Fethullah Gülen Interview (Oct 2 2019). *Egypt Independent*.

з Єгиптом не будуть найближчим часом реновані внаслідок відмінного ставлення двох держав до руху «Братів-мусульман»¹.

Очевидно, що А. Ф. Ас-Сісі розглядає Р. Т. Ердогана як основного суперника у справах політики арабських держав Леванту². Умовою відновлення двосторонніх зв'язків Туреччини та Єгипту єгипетська сторона, найперше, називає визнання Анкарою легітимності відсторонення від влади М. Мурсі, а також усіх подальших реформ в країні. Турецька ж сторона першочерговою умовою вважає невідкладне амністування прихильників М. Мурсі та «Братів-мусульман».

References:

1. Bovsunivskyi, P., Kuras, A. (2010). Zovnishnia polityka Yehyptu: balansuvannja v borotbi za rehionalne liderstvo [Egypt's Foreign Policy: Balancing the Struggle for Regional Leadership]. *Naukovi zapysky Instytutu polityčnyx i etnonacionalnyx doslidženim. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific Notes of the Institute of Political and Ethnic Studies IF Kuras, NAS of Ukraine], no. 4, 461-469. [in Ukrainian].
2. Inaldzhyk, H. (1998). *Osmanska imperija: klasyčna doba 1300–1600* [Ottoman Empire: Classical Era 1300–1600]. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
3. Pavlenko, V.I., Bocharnikov, V.P., Svieshnikov, S.V. (2015). Polityka bezpeky i voienno-polityčni vidnosyny Turechchyny [Security policy and military-political relations of Turkey]. *Nauka i oborona* [Science and Defense], no. 1, 3-8. [in Ukrainian].
4. *Agreement Establishing a Free Trade Area between the Arab Republic of Egypt and the Republic of Turkey* (2005). <http://www.sis.gov.eg/newvr/Turkey_Egypt_FTArea.pdf> (2020, February, 12). [in English].
5. Cafiero, G. (2019). *Egypt's Growing Support for Bashar al-Assad*. <<https://insidearabia.com/egypts-growing-support-for-bashar-al-assad/>> (2020, January, 23). [in English].
6. Cagaptay, S., Sievers, M. (8 Mar 2015). Turkey and Egypt's Great Game in the Middle East. *Foreign Affairs*. [in English].
7. Dupuy, R.E., Dupuy, T.N. (1977). *The encyclopedia of military history from 3500 B.C. to the present*. Harper & Row. [in English].
8. *Egypt fatwa bans Ertugrul, Turkish soaps* (2020). <<https://www.middleeastmonitor.com/20200212-egypt-fatwa-bans-ertugrul-turkish-soaps/>> (2020, February, 12). [in English].
9. *Egypt's biggest military base on the Red Sea in details* (2020). <<https://egyptindependent.com/egypts-biggest-military-base-on-the-red-sea-in-details/>> (2020, January, 15). [in English].
10. Fouad, T. (2011). Egypt and Turkey, an Axis against Democracy? <<https://democrati.net/2011/09/30/egypt-and-turkey-an-axis-against-democracy/>> (2019, December, 08). [in English].
11. Maguid, M.A. (2018). *Why Egypt is concerned over Sudan-Turkey's Suakin deal*. <<https://www.egypttoday.com/Article/2/39419/Why-Egypt-is-concerned-over-Sudan-Turkey-s-Suakin-deal>> (2020, February, 07). [in English].
12. Maher, M., Tsukerman, I. (2019). Tensions Between Egypt and Turkey Are on the Rise. *Washington Institute for Near East Policy*. <<https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/tensions-between-egypt-and-turkey-are-on-the-rise>> (2020, February, 04). [in English].
13. *Middle East Military Strength* (2020). <<https://www.globalfirepower.com/countries-listing-middle-east.asp>> (2020, February, 17). [in English].
14. PM Erdoğan says he won't back down from stance that led to row with Egypt (23 Nov 2013). *Hurriyet Daily News* [in English].
15. PM proud of stance against Mubarak, slams opposition (15 Feb 2011). *Hurriyet Daily News*. [in English].
16. *Relations Between Turkey and Egypt* (2020). <<http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-egypt.en.mfa>> (2020, February, 18). [in English].
17. Return of relations between Egypt, Turkey almost impossible under Erdogan: Fethullah Gülen Interview (2 Oct 2019). *Egypt Independent* [in English].
18. Rohan, B. (2016). *Egyptian media prematurely hailed Erdogan overthrow*. <<https://www.timesofisrael.com/egyptian-media-prematurely-hails-erdogan-overthrow/>> (2020, February, 01). [in English].
19. Turkey's Erdogan refused sitting on table with Egypt's Sisi (2014). <worldbulletin.net/diplomacy/turkeys-erdogan-refused-sitting-on-table-with-egypts-sisi-h145266.html> (2020, January, 14). [in English].
20. Worth, R.F. (10 Jul 2013). Egypt Is Arena for Influence of Arab Rivals. *The York Times*. [in English].

¹ Павленко, В. І., Бочарніков, В. П., Свешніков, С. В. (2015). Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Туреччини. *Наука і оборона*, 1, 6.

² Левант – загальна назва країн Східного Середземномор'я. В широкому розумінні до Леванту належить Сирія, Ліван, Ізраїль, Єгипет, Туреччина, Греція, Кіпр.